

**IBN AL-ASIR AL-JAZARIYNING “AL-KOMIL FIT-TARIX” ASARINING
YOZILISH USLUBI****Narzullayev Muhammad Amin Nasriddin o'g'li***Oriental universiteti Tarix yo'nalishi magistranti*

+998 900100972

Ilmiy rahbar: Gafurova Irodaxon Muxtarovna*Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD, dotsent v.b.*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada XII–XIII asrlarda yashab ijod qilgan buyuk musulmon tarixchisi Ibn al-Asirning hayoti, ilmiy faoliyati va uning mashhur tarixiy asari Al-Komil fit-tarix tahlil qilinadi. Tadqiqotda olimning nasabi, tug'ilgan muhiti, ta'lim olgan ilmiy markazlari, ustozlari va shogirdlari haqida ma'lumotlar yoritilgan. Shuningdek, Ibn al-Asir yashagan davrning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hamda ilmiy-madaniy sharoitlari uning tarixnavislik qarashlariga qanday ta'sir ko'rsatgani o'rganilgan. Maqolada “Al-Komil fit-tarix” asarining tarixiy manba sifatidagi ahamiyati, muallifning voqealarni yoritish uslubi, manbalardan foydalanish mahorati hamda keyingi tarixshunoslikka ko'rsatgan ta'siri tahlil etilgan. Tadqiqot natijasida Ibn al-Asirning o'rta asr musulmon tarixshunosligi rivojiga qo'shgan ulkan hissasi va uning asarlari bugungi kunda ham muhim ilmiy manba sifatida o'z ahamiyatini saqlab kelayotgani asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *tarixshunoslik, Islom davlati, Musul, Jaziratu Ibn Umar, Salohiddin Ayyubiy, Atabeyliklar, Abbosiylar xalifaligi, mo'g'ullar bosqini, salib yurishlari, tarixiy manbalar, ilmiy meros, biografiya, tarixiy tadqiqot.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются жизнь, научная деятельность и историческое наследие выдающегося мусульманского историка XII–XIII веков Ibn al-Asir. Особое внимание уделяется анализу его знаменитого труда Al-Komil fit-tarix как одного из важнейших источников по истории исламского мира. Исследуются происхождение ученого, условия его воспитания и образования, круг его учителей и учеников, а также влияние политической, социально-экономической и культурной среды эпохи на формирование его исторических взглядов. В статье анализируются методы исторического исследования Ибн ал-Асира, особенности использования источников и значение его трудов для развития средневековой исламской историографии. В результате исследования обосновывается выдающийся вклад Ибн ал-Асира в развитие исторической науки и подтверждается непреходящая научная ценность его произведений.*

Ключевые слова: *историография, исламский мир, Мосул, Джазират Ибн Умар, Салах ад-Дин Айюби, атабегские государства, Аббасидский халифат,*

монгольское нашествие, крестовые походы, исторические источники, научное наследие, биография.

Abstract: *This article examines the life, scholarly activities, and historical legacy of the prominent Muslim historian of the twelfth and thirteenth centuries, Ibn al-Asir. Particular attention is given to the analysis of his renowned work Al-Komil fit-tarix as one of the most significant sources for the history of the Islamic world. The study explores the scholar's origin, educational background, intellectual environment, teachers, and students, as well as the influence of the political, socio-economic, and cultural conditions of his era on the formation of his historical thought. The article also analyzes Ibn al-Athir's historiographical methodology, his use of historical sources, and the significance of his works for the development of medieval Islamic historiography. The findings highlight Ibn al-Athir's substantial contribution to historical scholarship and confirm the enduring academic value of his writings.*

Keywords: *historiography, Muslim historians, Mosul, Jazirat Ibn Umar, Saladin, Atabeg states, Abbasid Caliphate, Mongol invasion, Crusades, historical sources, scholarly heritage, biography.*

KIRISH

Oʻrta asrlar musulmon tarixshunosligi jahon tarixiy tafakkuri rivojida muhim oʻrin egallaydi. Islom sivilizatsiyasi taraqqiyoti davomida tarix ilmi nafaqat oʻtmish voqealarini qayd etish vositasi, balki jamiyatning siyosiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotini anglashning muhim manbasi sifatida shakllandi. Ayniqsa, XII–XIII asrlarda yashab ijod qilgan tarixchilar tomonidan yaratilgan asarlar oʻsha davr voqealarini yoritishda eng muhim tarixiy manbalar hisoblanadi. Ana shunday buyuk tarixchilardan biri Ibn al-Asir boʻlib, u oʻzining serqirra ilmiy faoliyati va boy tarixiy merosi bilan musulmon tarixshunosligi rivojiga ulkan hissa qoʻshgan.

Ibn al-Asir (1160–1233) oʻz davrining eng mashhur tarixchilari, muhaddislari va adiblari qatoridan oʻrin olgan. U ilm-fan va madaniyat rivojlangan muhitda voyaga yetib, Musul, Bagʻdod, Damashq, Halab va Quddus kabi yirik ilmiy markazlarda tahsil olgan. Olimning tarixiy tafakkuri va ilmiy dunyoqarashi oʻsha davrning murakkab siyosiy, harbiy va madaniy voqealari taʼsirida shakllangan.[1]. U yashagan davr salib yurishlari, moʻgʻullar xavfi, Abbosiylar xalifaligining siyosiy kurashlari hamda Salohiddin Ayyubiy boshchiligidagi ozodlik harakatlari bilan xarakterlanadi. Shu sababli Ibn al-Asir oʻz asarlarida ushbu voqealarni bevosita kuzatgan tarixchi sifatida batafsil va xolis yoritishga intilgan. Ibn al-Asirning ilmiy merosi orasida “Al-Komil fit-tarix” alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur asar insoniyat tarixini olam yaratilishidan boshlab muallif yashagan davrgacha izchil bayon qilgan yirik qomusiy tarixiy manba hisoblanadi. Asarda siyosiy voqealar, davlatlar tarixi, harbiy yurishlar, tabiiy ofatlar, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar va madaniy hayot haqida qimmatli maʼlumotlar jamlangan.[2]. Muallif voqealarni yilma-yil tartibda bayon qilish, turli manbalarni

qiyosiy tahlil qilish va tarixiy hodisalarga tanqidiy yondashish orqali o‘z davri tarixshunosligida yangi bosqichni boshlab bergan.

Bugungi kunda Ibn al-Asir va uning “Al-Komi fit-tarix” asari Sharq va G‘arb olimlari tomonidan keng o‘rganilayotgan muhim tarixiy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu asar nafaqat musulmon dunyosi tarixi, balki Yaqin Sharq, Markaziy Osiyo va Yevropa tarixiga oid ko‘plab masalalarni tadqiq etishda asosiy manbalardan biri sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, asarning ilmiy qiymati, muallifning tarixiy voqealarni yoritish uslubi hamda tarixshunoslik metodologiyasi zamonaviy tadqiqotlar uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqotda tarixiylik, qiyosiy tahlil, manbashunoslik va biografik metodlardan foydalanildi. Ibn al-Asirning hayoti va faoliyati haqidagi ma’lumotlar uning asarlari, tarjimai hol manbalari, tabaqot va vafoyt adabiyotlari asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida “Al-Komil fit-tarix”, “Usd al-g‘oba fi ma’rifat as-sahoba”, “Al-Lubob fi tahzib al-ansob” hamda Ibn Xallikon, az-Zahabiy, as-Safadiy va boshqa olimlarning asarlaridagi ma’lumotlar tahlil qilindi.[3][4]. Shuningdek, tarixiy voqealarni bayon etishda Ibn al-Asir qo‘llagan metodologik yondashuvlar va manbalardan foydalanish usullari qiyosiy jihatdan baholandi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Ibn al-Asirning to‘liq ismi Ali ibn Muhammad ibn Abdulkarim ibn Abdulvohid al-Jazariy ash-Shayboniy bo‘lib, hijriy 555-yilda (milodiy 1160-yil) Jaziratu Ibn Umarda tug‘ilgan. U Shaybon qabilasiga mansub bo‘lib, “Izzuddin” laqabi va “Abul Hasan” kunyasi bilan mashhur bo‘lgan. Olimning dastlabki ta’limi tug‘ilgan shahri maktablarida boshlangan. U fiqh, arab tili, hisob va boshqa fanlarni o‘rganib, yoshligidan ilmga qiziqish bildirgan.[5]. Keyinchalik oilasi Musulga ko‘chib o‘tganidan so‘ng, u yerning mashhur olimlari qo‘lida tahsilini davom ettirgan. Ibn al-Asir ilm talabida Bag‘dod, Damashq, Halab, Quddus va Makka kabi shaharlarga safar qilgan. Bu safarlar uning ilmiy dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o‘ynagan.[6].

Ibn al-Asir ilmiy muhit hukm surgan oilada voyaga yetgan. Uning akalari Majduddin va Ziyovuddin ham o‘z davrining mashhur olimlari bo‘lgan. Oiladagi ilmiy muhit, iqtisodiy barqarorlik va davlat boshqaruvi bilan bog‘liq tajriba Ibn al-Asirning intellektual rivojlanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan.

Ibn al-Asir yashagan davr musulmon dunyosi tarixidagi eng murakkab davrlardan biri edi. Bu davrda Atabeyliklar davlati shakllandi, Fotimiylar davlati tugatildi va Ayyubiylar davlati vujudga keldi. Shuningdek, Salib yurishlari va mo‘g‘ullar bosqini musulmon jamiyatiga jiddiy xavf tug‘dirdi. Tarixchi ushbu voqealarning aksariyatiga bevosita guvoh bo‘lgan. Ayniqsa, Salohiddin Ayyubiy tomonidan 1187-yilda Quddusning ozod etilishi va mo‘g‘ullar istilosi uning tarixiy qarashlarida muhim o‘rin egallaydi.[7].

Ibn al-Asirning eng mashhur asari “Al-Komil fit-tarix” hisoblanadi. Ushbu asar dunyo yaratilishidan muallif yashagan davrgacha bo‘lgan tarixiy voqealarni qamrab oladi. Asarda siyosiy, harbiy, iqtisodiy va madaniy voqealar yilma-yil bayon etilgan. Muallif voqealarni yoritishda turli tarixiy manbalardan foydalangan, ularni qiyoslab tahlil qilgan va ayrim hollarda o‘z tanqidiy munosabatini bildirgan.[8]. Shu jihatdan “Al-Komil fit-tarix” o‘rta asr musulmon tarixshunosligining eng mukammal namunalaridan biri hisoblanadi. Asarning yana bir muhim jihati shundaki, unda muallif guvoh bo‘lgan voqealar birlamchi manba sifatida qayd etilgan. Bu esa asarning tarixiy ishonchliligini oshiradi.[9].

Ibn al-Asirning ilmiy merosi keyingi tarixchilar faoliyatiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Ibn Xallikon, Ibn al-Adim, Ibn al-Mustavfiy va boshqa olimlar uning asarlaridan keng foydalanganlar. Zamondoshlari va keyingi davr olimlari uni “imom”, “alloma”, “tarix hofizi” va “nasabshunos” sifatida e’tirof etganlar. Az-Zahabiy, Ibn Xallikon va Abul Fido uning tarix ilmidagi yuksak mavqeiini alohida ta’kidlaganlar.[10].

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ibn al-Asir o‘rta asr musulmon tarixshunosligining eng yirik namoyandalaridan biridir. Uning ilmiy shakllanishida oilaviy muhit, ilmiy markazlar va davrning murakkab siyosiy voqealari muhim rol o‘ynagan. “Al-Komil fit-tarix” asari tarixiy ma’lumotlarning keng qamrovliligi, voqealarning izchil bayoni va muallifning tanqidiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Asar nafaqat XII–XIII asrlar tarixini o‘rganishda, balki butun musulmon dunyosi tarixini tadqiq etishda ham muhim manba hisoblanadi.

Shu bois Ibn al-Asirning ilmiy merosi bugungi kunda ham tarixshunoslik, manbashunoslik va islom sivilizatsiyasi tarixini o‘rganishda o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Uning asarlari tarixiy voqealarni ilmiy asosda tadqiq qilish va o‘rta asr musulmon jamiyatining siyosiy hamda madaniy taraqqiyotini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibn al-Asir. Al-Komil fit-tarix: 12 jild. – Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1987.
2. Ibn al-Asir. Al-Bohir fi ad-Davlat al-Atabakiya. – Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1963.
3. Ibn al-Asir. Usd al-G‘oba fi Ma’rifat as-Sahoba: 8 jild. – Bayrut: Dar al-Fikr, 1995.
4. Ibn al-Asir. Al-Lubob fi Tahzib al-Ansob: 3 jild. – Bayrut: Dar Sodir, 1980.
5. Ibn Xallikon. Vafoyot al-A‘yon va Anbo‘ Abna‘ az-Zamon: 8 jild. – Bayrut: Dar Sodir, 1978.
6. Az-Zahabiy. Siyar A‘lam an-Nubalo’: 25 jild. – Bayrut: Muassasat ar-Risola, 1985.

7. As-Safadiy. Al-Vofiy bil-Vafayot: 29 jild. – Bayrut: Dar Ihyo at-Turos al-Arabiy, 2000.

8. Ibn al-Imod al-Hanbaliy. Shazarot az-Zahab fi Axbor man Zahab: 8 jild. – Bayrut: Dar Ibn Kasir, 1986.

9. Abul Fido. Al-Muxtasar fi Axbor al-Bashar: 4 jild. – Qohira: Dar al-Maorif, 1960.

10. Al-Qiftiy. Inbah ar-Ruvot ala Anbah an-Nuhot: 4 jild. – Qohira: Dar al-Fikr al-Arabiy, 1986.